

LITURGIE PŘEDEM POSVĚCENÝCH DARŮ

TOMÁŠ MRŇÁVEK

Křesťanská Pascha byla vždy korunou postní doby. Celé toto období je prochnuto zármutkem z utrpení Páně spojeným s trýzněním těla. To bylo cestou k vytvoření velmi důmyslného systému postů a odříkání vedoucímu k ustanovení čtyřicetidenní doby postní. Ta se však ukázala jako jedinečná šance k ukončení přípravy na křest tedy katechumenátu, aby mohli být o Veliké noci katechumené osvěceni Kristem, tedy pokřtěni. Katechumeni se během tohoto období intenzivně účastnili bohoslužeb, kde jim byly vštěpovány pravdy a poklady víry církve. Vskutku jedinečnou, dnes možná z různých důvodů opomíjenou bohoslužbou byzantské tradice, která byla školou katechumenů, byla liturgie Předem posvěcených darů.

1. Terminologie

V římské tradici byla tato liturgie pojmenována *missa praesanctificatorum* – mše předem posvěcených darů. V Byzanci se jí říkalo ἡ θεία λειτουργία τῶν προηγιασμένων δώρων – božská liturgie předem posvěcených darů (dále jen „PPD“). Někde jen ἡ προηγιασμένη. Toto označení vychází ze skutečnosti, že materie k této liturgii je již posvěcena (konsekrována). Předem posvěcené dary jsou již posvěceny z předchozí liturgie a jsou během této liturgie přijímány.

Syrská liturgie užívá díl posvěceného chleba k „označení“ (consignatio) kalichu s vínem a celý obřad se nazývá „označení kalichu“. V maronitských a jakobitských (syro-západních) misálech je pak pojmenován: *ordo vel anaphora consignationis calicis*.¹

¹ HANSSENS, Jean-M. *Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus, De missa rituum orientalium*. 2. sv. Roma, 1930, č. 43, s. 23.

2. Definice

V prvotní liturgii se přijímalo po lámání chleba (*fractio panis*). Liturgie PPD není vlastně nic jiného než slavnostní přijímání, které bylo doprovázeno různými modlitbami a rituály jako eucharistická liturgie. S výjimkou těch modliteb, které předcházejí a následují po proměňování. Po ofertoriu, tedy přinesení těchto darů na oltář, následuje Modlitba Páně.²

3. Původ

Někteří se domnívají, že pochází od apoštolů, patriarcha Sofronios z Jeruzaléma († 638) ji připisuje sv. Jakubovi bratru Páně, sv. Petru nebo dalším apoštolům³ a to hlavně proto, aby se podtrhla starobylost a vážnost samotného obřadu. Patriarcha Michael Kerularios (1043–1059)⁴ a Simeon Soluňský († 1429)⁵ hledají původ u apoštolů, neboť tato liturgie se slaví pouze v postní době, a ta byla ustanovena apoštoly. Někdo se domníval, že jistotou indikací je *Didaché* IX. kapitola, kde se vyskytuje termín „při lámání chleba“ (περὶ δὲ τοῦ κλάσματος),⁶ jenže tento dokument je příliš raný (konec 1. století), než aby se z něho daly vyvozovat zásadní informace.

4. Přijímání mimo liturgii

Již od počátku církve bylo přijímání vždy spojováno se slavením eucharistie a přijímal jak celebrant tak přítomní věřící. Velmi záhy se však přijímání podává mimo slavení eucharistie. Zejména se tak postupovalo v případě nepřítomných,⁷ nemocných, umírajících nebo

² BRIGHTMAN, Frank E. *Liturgies Eastern and Western*. Oxford, 1896, s. 586.

³ Μετὰ τῶν προηγουμένων, ἦν τινες Ἰακώβου μὲν εἶναι φασιν τοῦ ὀνομασθέντος ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου, ἕτεροι δὲ Πέτρου τοῦ κορυφαίου, καὶ ἄλλοι ἄλλως. SOFRONIUS. *Commentarius liturgicus* (PG 87, 5981D).

⁴ LEO ALLATIUS († 1669). *De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, Libri tres: Ejusdem dissertationes, De dominicis et hebdomadibus Graecorum, et de missa praesancificationum. Cum Bartoldi Hihusii ad hanc Annotationibus, de Communione Orientalium sub specie unica*. Cologne, 1648, s. 1572–1573.

⁵ SIMEON SOLUŇSKÝ. *Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum*, kap. 55. PG 155, 904A–C.

⁶ *Didaché. Dottrina dei Dodici Apostoli*, Simona Cives e Francesca Moscatelli (ed.). Milano: San Paolo Edizioni, 2003, s. 56; KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s. 132.

⁷ O donášení eucharistie nepřítomným nás informuje mučedník Justin († 165) ve své *Apologii* I, 67. kapitole, srov. KUNETKA, František. *Eucharistie*, s. 165.

uvězněných pro víru. Tito věřící měli oprávněný nárok na tělo Páně. Roznášeli je pak dobrovolníci nebo jáhnové,⁸ a to z důvodů delšího odloučení od účasti na slavení eucharistie – Tělu Páně, což by se rovnalo hříchu. Důležitým aspektem byla také vzdálenost, kdy se někteří nemohli dostavit na bohoslužbu. Dalším důvodem bylo nebezpečí znesvěcení a nemožnost účasti na pravověrné eucharistii. Dorotheos, soluňský biskup, v roce 519 rozdává z tohoto důvodu eucharistii v koších: *Canistra plena omnibus erogaret, ne imminente persecutione communicare non possent.*⁹

Toto soukromé přijímání bylo udržováno zejména v kláštorech i po roce 313 (svoboda církve), které často neměly kněze. Do vzdálených vesnických farností, které neměly kněze, byli posíláni kněží a jáhni s eucharistií po biskupské bohoslužbě v katedrále.

Na počátku se eucharistická rezerva uchovávala pod obojí způsobou. Později se posvěcený chléb pokropil krví a potom před přijímáním byl vložen do kalichu s vínem, aby se zachovalo přijímání pod obojí.

Přijímání v soukromých domech se konalo analogicky k přijímání PPD samozřejmě ve skromnější podobě. Celé přijímání bylo doprovázeno více méně rozvinutým ceremoniálem, a PPD tedy byla vlastně slavnostní formou soukromého přijímání.¹⁰ V příběhu umírajícího starce Serapiona, který přijímá *in extremis*,¹¹ vystupuje chlapec, který přináší eucharistii od kněze a namočí ji v tekutině.¹² Zřejmě se jednalo o víno nebo vodu. Obřad pak je více rozvinutý v příběhu o Marii Egyptské ze 7. století, která žádá přijímání nebo spíše viaticum na Velký čtvrtek. Jistý mnich Zósímás vzal tělo a krev Páně a šel k světicí. „A když... nadešel den večere Páně, udělal to, co mu žena přikázala. Vzal do malého pohárku nejčistší tělo a ctihodnou krev Pána našeho Ježíše Krista... Žena pak poprosila, aby se pomodlil vyznání víry a ‚Otče náš, jenž jsi na nebesích‘ (Mt 6,9). A když Zósímás modlení skončil, podle obyčeje políbila starcova ústa. Když pak oba přijali životodárnou svátost...“¹³ Je tu zmínka o večerní mši na Velký čtvrtek. Již

⁸ Srov. *tamtéž*.

⁹ DUCHESNE, Louis. *Origines du culte chretien*, Paris: Bocard, 1920, s. 265; PL 63, 482.

¹⁰ Srov. *tamtéž*.

¹¹ EUSEBIUS z Cesareje († 339), *Historia Ecclesiastica*, VI, 44, 4–5. PG 20, 632A–633A.

¹² Ἐδραμεν ὁ παῖς ἐπὶ τὸν πρεσβύτερον... βραχὺ τῆς εὐχαριστίας ἐπέδωκεν τῷ παιδαρίῳ, ἀποβρέξαι κελεύσας καὶ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τοῦ στόματος ἐπιστάξαι. EUSEBIUS z Cesareje († 339). *Historia Ecclesiastica*, VI, 44, 4. PG 20, 632A–633A.

¹³ Život Marie Egyptské, někdejší nevěstky, konající přísné pokání v Jordánské poušti. *Byzantské legendy. Výběr textů ze IV.–XII. století*. Podle edice Vizantijskije legendy...

od té doby ji bylo zvykem na východě slavít. Večerní mše se slaví i před některými velkými svátky (např. Narození Páně, Zjevení Páně).

5. Přijímání mnichů

Jednou z teorií je, že se PPD vyvinula z přijímání mnichů v klášterech a především ve společenstvích eremitů, poustevníků, protože jejich členové většinou nebyli kněžími. Bar Hebraeus († 1286) ve svém Nomokánonu, cituje dva kánony Jakuba z Edesy († asi 708/709): *Non decet ut stylitae offerant oblationem super columnis suis. Indecens est ut inclusi offerant oblationem, nisi ob necessitatem. Neque rursus fas est, ut ponatur sanctum corpus apud stylitas supra columnam si adest eis communionem porrigat.*¹⁴ Zejména se to týkalo stylitů a zatvorníků (inclusi). Bylo jim zakázáno, aby pokládali eucharistii na sloupy. Zatvorníci neměli *přinášet oběť* (offerant oblationem), leda z vážného důvodu.

Sv. Basil († 379) uvádí, že je zvykem v klášterech přijímat čtyřikrát týdně a to v neděli, středu, pátek a sobotu. Navíc pak ve sváteční dny. Posvěcený chléb v době pronásledování a v nepřítomnosti kněze a jáhna přijímali na ruku. Činí tak totiž všichni mniši eremiti, kteří nemají kněze a eucharistii uchovávají ve svých domech a sami ji přijímají.¹⁵

Theodor Studita († 826) však tuto praxi zavrhuje ve své odpovědi na otázku, zda je možné, aby mniši a mnišky si sami mohli podat

z řeckých originálů přeložili a komentářem opatřili Emilie Bláhová, [... et al.]. Doslov S. V. Poljakovové z ruštiny přeložil Václav Konzal, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2007, s. 93; Καὶ ἤγγισεν ἡ ἑσπέρα τοῦ δείπνου τοῦ μυστικοῦ, ἐποίησεν τὰ διαταχθέντα αὐτῶ· καὶ λαβὼν εἰς μικρὸν ποτήριον τοῦ ἀκραντοῦ σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν... Καὶ ταῦτα ἅμα λέγοντα, ἤτησεν ἡ γυνὴ εἰπεῖν τὸ ἅγιον τῆς πίστεως σύμβολον, καὶ τὸ, Πάτερ ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, κατάρξασθαι. Καὶ τούτου γενομένου, καὶ τῆς εὐχῆς πέρας λαβούσης, κατὰ τὸ σύνθετος δέδωκεν τὴν ἀγάπην τῷ γέροντι εἰς τὸ στόμα· καὶ οὕτως τῶν ζωοποιῶν μυστηρίων μεταλαβοῦσα... *Vita Mariae Aegyptiae, quae ex meretrice asceta facta est in solitudine Jordanis*. PG 87, 3721A, C.

¹⁴ *Eclesiae Antiochenaе Syrorum Nomocanon a Gregorio Abulpharagio Bar-Hebreo syriacae compositus et Iosepho Aloysio Assemano in Latinam linguam conversus*, kap. VII. De ordinibus sacerdotalibus, X. De coetu monachorum: Mai, Angelo. *Scriptorum veterum nova collectio*, 10. sv., 2. část. Rome, 1858, s. 58.

¹⁵ Ἡμεῖς μέντοιγε τέταρτον καθ' ἑβδομάδα κοινωνοῦμεν, ἐν τῇ Κυριακῇ, ἐν τῇ τετράδι, καὶ ἐν τῇ παρασκευῇ, καὶ τῷ Σαββάτῳ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις, ἐὰν ἡ μνήμη ἁγίου τινός. Τὸ δὲ ἐν τοῖς τοῦ διωγμοῦ καιροῖς ἀναγκάζεσθαι τινα, μὴ παρόντος ἱερέως ἢ λειτουργοῦ, τὴν κοινωνίαν λαμβάνειν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ, μηδαμῶς εἶναι βαρὺ περιττὸν ἔστι ἀποδεικνύναι, διὰ τὸ καὶ τὴν μακρὰν συνήθειαν τοῦτο δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων πιστώσασθαι. Πάντες γὰρ οἱ κατὰ τὰς ἐρήμους μονάζοντες, ἔνθα μὴ ἔστιν ἱερεὺς, κοινωνίαν οἴκοι κατέχοντες, ἀφ' ἑαυτῶν μεταλαμβάνουσιν. BASIL VELIKÝ. *Epistola XCIII*. PG 32, 484B–485A.

eucharistii. A tvrdí, kdo není účasten kněžství, nesmí se dotýkat posvátných způsob ani z vážné příčiny. Může tak činit pouze kněz a jáhen. Postupovalo se takto, nejdříve byl rozložen na knize Písma lněný ubrousek nebo posvátné vélum a na tento provizorní oltář se položila eucharistie. Po zpěvu příslušných hymnů bylo přijímání, po němž se ústa vyplachovala vínem.¹⁶ Zvyk vyplachovat ústa vínem po přijímání se i dnes praktikuje zejména u pravoslavných. Důvodem je zabránit znesvěcení přijaté svátosti.

Jednalo se zřejmě o slavnostnější formou soukromého přijímání. Tomuto přijímání vždy předcházela modlitba *Otče náš*.¹⁷

Inocenc I. († 417), když píše Decenciovi z Gubia, zdůrazňuje, že mše, jakožto okamžik radosti se neslaví v postě a to zejména ve dnech bidua tedy Velkého pátku a Bílé soboty: *ut traditio Ecclesiae habeat isto biduo sacramenta penitus non celebrari*.¹⁸

V Alexandrii se pak neslavila liturgie ve středu a pátek, zpívaly se pouze hymny a učitelé vykládali příslušná čtení a konalo se vše ostatní, co se týkalo bohoslužby, kromě konsekrace. Tento zvyk byl starodávný a údajně sahal až k Origénovi.¹⁹ Zřejmě se při této bohoslužbě podávalo i přijímání.

6. Liturgie předem posvěcených darů, zvláštní obřady

Jestliže někteří hledali původ PPD ve způsobech podáváníí přijímání, jiní ji nacházejí v uspořádání druhé mše slavené ve 4. století v Jeruzalémě na večer Velkého čtvrtku. Tuto liturgii následuje všeobecné přijímání věřících, které se děje výjimečně jednou za rok ve svatyni Svatého kříže, *post Crucem*. Poutnice mniška Egerie ji popisuje takto:

¹⁶ Ἐρώτησις Δ'. Περὶ τοῦ ἀφ' ἑαυτῶν κοινωνεῖν ἢ μονάζοντας τῶν ἁγιασμάτων. Ἀπόκρισις. Οὐκ ἔξω ἀπτεσθαι οὐδὲ τῶν θείων ἀναθημάτων τοὺς ἕξω ἱερωσύνης· πλὴν εἰ μὴ τι κατὰ πάσαν ἀνάγκην, μὴ εὗρισκομένου πρεσβυτέρου ἢ διακόνου, ἀφ' ἑαυτῶν μετέχειν τοῦ δώρου. Τοῦτο δὲ πῶς· τιθεμένης βίβλου ἱεράς, καὶ ἐφαπλουμένης ὀθόνης καθαρᾶς, ἢ ἱεράς ἐπικαλυμματίδος, ἐκεῖ σε τοῦ δώρου ἀπὸ χειρὸς σὺν φόβῳ προτεθέντος μετὰ τὴν ὕμνωδιαν, ἀπὸ στόματος ληπτέον· εἰθ' οὕτως διακλύσεως οἴνου γυνομένης τῷ λαμβάνοντι. THEODOR STUDITA, *Epistolarum liber II, Epistola CCIX, § 4*. PG 99, 1661B.

¹⁷ *Didaché*, s. 54.

¹⁸ INNOCENC I., *Epistola, XXXV, Ad Decentium*, kap. IV, č. 7. PL 20, 555–556.

¹⁹ Αὐθις δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τῇ τετράδι καὶ τῇ λεγομένη Παρασκευῇ Γραφαὶ τε ἀναγινώσκονται, καὶ οἱ διδάσκαλοι ταύτας ἔρμηνεύουσι, πάντα τε τὰ συνάξεως γίνεται, δίχα τῆς τῶν μυστηρίων τελετῆς. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἔθος ἀρχαῖον. Καὶ γὰρ Ὁριγένης τὰ πολλὰ ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις φαίνεται ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάξας. SOCRATES SCHOLASTIKOS († po 439). *Historia ecclesiastica*, liber V, kap. XXII, PG 67, 636A–B.

„Po skončení pobožnosti v Martyriu se jde za Kříž, zde se odřká pouze jeden hymnus, vykoná se modlitba a biskup přináší obět a všichni jdou k přijímání. S výjimkou tohoto jednoho dne se po celý rok nikdy neobětuje za Křížem, pouze v tento jediný den.“²⁰

Tato večerní mše na Velký čtvrtek v Jeruzalémě i jinde byla slavena jako památka na ustanovení eucharistie, jak o tom hovoří 29. kánon Kartaginského koncilu (397)²¹ nebo sv. Augustin.²² Všichni věřící před tím, než přistoupili k přijímání, pojedli, jako apoštolové při poslední večeři. Později bylo všeobecné přijímání přesunuto na Velký pátek jak to například pro 8. století pro Řím dosvědčuje *Ordo Romanus* I., kdy se kněží po 15. hodině shromáždili v kostele k přečtení evangelia, velkopátečním přímluvám a adorování kříže, po kterém všichni přistupovali k přijímání.²³

Mohlo by se říci, že mše nemohla být slavena ve dnech postu z důvodu smutku, a to především na Velký pátek. Tyto dva aspekty radosti a smutku nebylo vhodné slučovat. Věřící však stejně nechtěli zůstat bez přijímání ani v tyto dny. Pomalu se ze soukromého přijímání vyvinula liturgie PPD, která měla strukturu mešní liturgie.

7. První konkrétní svědectví

Patriarcha Severus z Antiochie (511–518) z pastorační horlivosti povoluje přijímat častěji než ve mši v neděli, a to zejména v postní dny, kdy se neslaví liturgie. Posvěcený chléb má být při nedělní mši namočen do posvěcené krve a pak uchován ve zvláštní nádobě, protože víno není možné uchovávat. Potom při přijímání v jiné dny má být tímto chlebem označen kalich s vínem, aby se udržela pravověrná

²⁰ *Itinerarium Egeriae. Putování Egerino*, č. 35, Text, překlad a komentář Marcela HEJTMANOVÁ, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1999, s. 135; *Facta ergo missa Martyrii unenitur post Crucem, dicitur ibi unus ymnus tantum, fit oratio et offerret episcopus ibi oblationem et communicant omnes. Excepta enim ipsa die una per totum annum nunquam offeritur post Crucem nisi ipsa die tantum. Itinerarium Egeriae*, č. 35, in MARAVAL, P. (ed.), *Égérie. Journal de Voyage (Itinéraire)*, Sources Chrétiennes 296, Paris: Cerf, 1982, s. 278–280.

²¹ „Ut sacramenta altaris non nisi a jejunis hominibus celebrentur, excepto uno die anniversario, quo coena Domini celebratur“. THIBAUT, J.-B. Origine de la messe des présanctifiés, *Echos d'Orient*, 20 (1920), s. 38 a pozn. 1.

²² AUGUSTINUS AURELIUS. *Epistola 55. Ad inquisitiones Januarii*, kap. I. PL 55, 204.

²³ Deinde revertentur presbiteri per titula sua, et hora nona tam de lectionibus quam responsoriis vel evangelium seu et oraciones sollempnes faciunt similiter, et adorant sanctam crucem et communicantur omnes. DUCHESNE, Louis. *Origines*, s. 488.

tradice přijímání pod obojí.²⁴ Určité předpisy o označování kalicha nám zanechává Jan z Telly († 538).²⁵ Jedná se o soubor otázek kněze Sergia a Janových odpovědí: *Discipulus interrogat: An fas est ut margaritam, qua calix consignatus est, sumat alius, praeter eum, qui calicem consignavit? Magister (respondet): Margaritam, qua calix consignatur, quoties minister calicem ministrat, toties sumat; nec de illa re mandatum aliquod invenimus.*²⁶ *...Si quis oblationem sumpserit calicemque ministraverit, an, urgente necessitate, calicem postea consignare potest?... Si calicem tantum ministraverit, et postea necessarium sit calicem consignare, fidelis est Deus, ut absque culpa sit; sed hoc ad consuetudinem non fiat.*²⁷

Přesnější informace uvádí *Chronicon paschale* (615), podle kterého se PPD začíná slavit v první týden velkého postu. I když hymny a zpěvy, které doprovázejí tuto liturgii, se užívají i mimo dobu postní. Zmiňuje se žalm 140 – κατευθυνθήτω (2. verš)²⁸ po kterém jsou ze skeofylakia²⁹ do presbytáře přineseny předem posvěcené dary a kněz zvolá: Κατὰ τὴν δωρεάν τοῦ Χριστοῦ σου a lid zpívá hymnus Νῦν αἰ δυνάμεις... Ἀλληλοῦῖα.³⁰

8. Vyjádření koncilů

Koncil v Laodicei (4. století) v kán. 25 zakazuje podjáhňům podávat chléb a žehnat kalich.³¹ Zřejmě se mohlo jednat již o zmíněné *consignatio calicis*.³² Kánon 49. téhož koncilu zakazuje slavit liturgii

²⁴ ANDRIEU, Michel. *Immixtio et consecratio, la consécration par contact dans les documents liturgiques du Moyen Age*. Paris, 1924, s. 229.

²⁵ *Joannis Telae resolutiones canonicae*. In: LAMY, Thomas-J. *Dissertatio de Syrorum fide et disciplina in re eucharistica*. Louvain: Vanlinthout, 1859, s. 71–79.

²⁶ Tamtéž, s. 71.

²⁷ Tamtéž, s. 77.

²⁸ „Má modlitba ať je před tebou jako kadidlo.“

²⁹ Místnost nebo budova, kde mohly být uchovávány liturgické nádoby a bohoslužebné knihy. *Skeofylakion* katedrály Hagia Sofia v Konstantinopoli (Istanbul), v době Jana Zlatouštího, to je na konci 4. století, bylo umístěno mimo kostel, za apsidu. TAFT, Robert F. *Stručné dějiny byzantské liturgie*. Velehrad-Roma: Refugium, 2011, s. 85–84.

³⁰ PG 92, 989A–B; TAFT, Robert F. *The Great Entrance. A History of the Transfer of Gifts and Other Preanaphoral Rites of the Liturgy of St. John Chrysostom*, *Orientalia Christiana Analecta* 200. Roma, 2004, s. 76.

³¹ Ὅτι οὐ δεῖ ὑπηρέτας ἄρτων διδόναι οὔτε ποτήριον εὐλογεῖν. JOANNOU, Périclès-P. *Discipline générale antique*. Les canons des synodes particuliers (IVe–IXe siècles), 1/2. sv. Grottaferrata, 1962, s. 141.

³² HÉFÉLÉ, Charles-J. *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, 1. sv. Paris: Letouzey et Ane, 1907, s. 1013.

v postní době, kromě neděle a soboty,⁵³ které jsou v byzantské tradici plně liturgické, tedy se má slavit mešní liturgie. Možná se zde naráží na PPD, které se slaví ve všední dny. Kánon 51. zakazuje slavit památky svatých mučedníků, kromě soboty a neděle, neboť svátky jsou úzce vázány na liturgii.⁵⁴ Dále pak Trulánský koncil (692), kánon 52: po všechny dny posvátné doby postní, kromě sobot, nedělí a Zvěstování (25. března) se slaví liturgie PPD.⁵⁵

Pokud jde o zmíněné *Consignatio calicis* patriarcha Severus pouze zveřejnil soukromou praxi označení kalicha. Původ je tedy v Sýrii a tato zvyklost přešla do Byzance. To je zřejmě podmíněno i tím, že území Byzance bylo pod církevním vlivem Antiochie až do přelomu 5. století, protože byla největším centrem liturgického dění prefektury Oriens. Není nutné zmiňovat nejvýznamnější osobnost, Jana Zlatouštího, který byl knězem v Antiochii před tím, než se stal v roce 398 biskupem v Konstantinopoli.⁵⁶

9. Byzanc

PPD se v byzantských církvích běžně slouží v postní době jak u katolíků (méně), tak u pravoslavných. Plná liturgie, mše, by se měla sloužit pouze v sobotu, neděli a na významné svátky. V ostatní dny, tzv. aliturgické dny, by se neměla sloužit žádná liturgie nebo jen PPD, jak to předepisují liturgické knihy.⁵⁷ Byzantský obřad slaví PPD nejčastěji ze všech východních obřadů. Jádro obřadu se nachází již v nejstarším řeckém rukopisu *Barberinianus graecus* č. 336 z 8. století, který byl

⁵³ "Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ ἄρτον πρόσφerein, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ μόνον JOANNOU, Périclès-P. *Discipline générale antique*, s. 150.

⁵⁴ "Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ γενέθλιον ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων μνείαν ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασιν καὶ κυριακαῖς. JOANNOU, Périclès-P. *Discipline générale antique*, s. 151.

⁵⁵ "Ἐν πάσαις ταῖς τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς τῶν νηστειῶν ἡμέραις, παρεκτός σαββάτου καὶ κυριακῆς, καὶ τῆς ἁγίας τοῦ Ἐυαγγελισμοῦ ἡμέρας, γινέσθω ἡ τῶν προηγιασμένων ἱερὰ λειτουργία. JOANNOU, Périclès-P. *Discipline générale antique*, s. 189.

⁵⁶ TAFT, Robert F. *Stručné dějiny*, s. 19.

⁵⁷ Srov. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, kán. 704: „Divina Liturgia omnibus diebus laudabiliter celebrari potest exceptis eis, qui secundum praescripta librorum liturgicorum Ecclesiae sui iuris, cui sacerdos ascriptus est, excluduntur“; Srov. KONGREGÁCIA PRE VÝCHODNĚ CÍRKVI. *Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov Kódexu kánonov východných cirkví*, č. 63, http://www.grkat.nfo.sk/Texty/instrukcia_8.html#63.%20Takzvan%C3%A9%20%20%20%9C3%A9%E2%80%9D%20dni (12. 1. 2012).

napsán v Jižní Itálii v Kalábrii.³⁸ Autorství PPD je různé: Sofronios († 638) ji připisuje sv. Jakubu a sv. Petru,³⁹ jiní pak sv. Marku, evangelistovi,⁴⁰ sv. Basilu († 379), sv. Germanovi († 733), sv. Epifaniovi ze Salaminy († 403),⁴¹ sv. Atanášovi († 373).⁴² V současnosti převládá mínění, že autorem je papež Řehoř Veliký († 604). Jeho jméno figuruje v názvu této liturgie, jako například: „La Divine liturgie de notre saint père Grégoire le Grand ou des présanctifiés“.⁴³ Thibaut se domnívá, že to je právě tento papež, neboť on zavedl modlitbu *Otče náš* do závěru římské liturgie a tato modlitba je i na konci liturgie PPD před přijímáním.⁴⁴

10. Povaha Liturgie předem posvěcených darů a intence (mešní stipendium)

Jistý teologický problém vyvstane, když se podrobněji podíváme na tuto liturgii. Jde o to, zda se jedná o skutečnou oběť (sacrificium). Katolická nauka má pouze jedinou odpověď: podstatou oběti je konsekrace. Konsekrace je podstatnou součástí mše a je zakázáno konsekrovat mimo ni.⁴⁵ V Byzanci tento problém vyvstal, pokud šlo o intenci (mešní stipendium) za liturgii. Tedy, může kněz dostat stipendium za tuto liturgii? Melchitský synod na hoře Libanon v Carcafé (1806), kán. 13, č. 3, tuto praxi uznává, protože tomuto obřadu neschází nic, aby to mohlo být pravé sacrificium: podání (oblatio) a dovršení (consummatio). Z toho plyne, že plody vykoupění jsou připočitatelné, tedy lze přijmout stipendium za tuto bohoslužbu.⁴⁶

³⁸ PARENTI, Stefano – VELKOVSKA, Elena. *L'Euclologio Barberini gr. 336*. Roma: CLV - Edizioni Liturgiche, 2000, folia 37v–43v, 257r–262r, s. 85–87, 245–247. Parenti má chybné číslování folií, začíná PPD foliem 38v, přičemž má být 37v; ARRANZ, Miguel. *L'Euclologio Costantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagiasmatarion & Archieratikon (Rituale & Pontificale) con l'aggiunta del Leiturgikon (Messale)*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1996, s. 579–585.

³⁹ Viz výše: Původ.

⁴⁰ TREMPELAS, Panagiōtēs N. *Hai treis leitourgiai : kata tous en Athēnais kōdikas* (=Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, 15). Athēnai, 1935, s. 195.

⁴¹ PITRA, Jean B. *Iuris Ecclesiastici Graecorum Historia et Monumenta*. 2. sv. Roma, 1868, s. 296, poz. 6, 321, poz. 5; BRIGHTMAN, Frank E. *Liturgies Eastern*, s. XCIII.

⁴² LEBRUN, Pierre. *Explication des prières et des cérémonies de la messe*. 2. sv. Paris, 1726, s. 376.

⁴³ CHARRON, Cyrille. *Les saintes et divines liturgies de l'église grecque catholique orientale*. Beyrouth, 1905, s. 103.

⁴⁴ ŘEHOŘ VELIKÝ. *Epistola IX*, 12. Srov. THIBAUT, J.–B. *Origine de la messe*, s. 42.

⁴⁵ *Kodex kanonického práva (Codex Iuris Canonici)*, Praha: Zvon 1994, kán. 927.

⁴⁶ Permettiamo ai sacerdoti che adempiono questa liturgia di prendere senza diminuzione la elemosina solita darsi a quelli che offrono la liturgia del Crisostomo. Non vi è

V roce 1835 papež Řehoř XVI. († 1846) tento koncil zavrhuje.⁴⁷ O měsíc později jej melchitský patriarcha Maximus Mazlum také zavrhuje.⁴⁸ Ve stejném roce se koná synod v Ain-Traz (Libanon), kde kán. 3. dovoluje kněžím přijmout stipendium za PPD. Staví ji na roveň ostatním bohoslužbám a obřadům za zemřelé. Důvodem je, *che contiene qualche cosa essenziale di ciò, che è essenziale nell'intera messa, e con ragione si stima cosa buona offrirla a Dio per vivi e per i morti*.⁴⁹

V roce 1849 patriarcha Mazlum schvaluje zavrženou praxi na synodu v Jeruzalémě a dovoluje přijímat stipendium za PPD.⁵⁰ Apoštolský stolec však zavrhuje i tento synod. Nový synod v roce 1909 obhajuje tuto praxi, pokud souhlasí dárce: *haec missa enim non est sacrificium sed oblatio; sacrificium autem in praecedenti missa fuit perfectum*.⁵¹

Řeckokatoličtí Rusíni obhajují praxi nepřijímání honoráře za PPD.⁵² Řeckokatoličtí Rumuni pak v Alba Julii v roce 1900 prohlásili, že se nejedná o oběť, čili nelze přijmout stipendium jako při liturgii sv. Basila nebo sv. Jana Zlatoústého.⁵³

11. Den kdy se slaví PPD

Trulánský koncil (692) ve svém 52. kánonu předepisuje slavení PPD po všechny dny doby postní kromě sobot a nedělí a slavnosti

motivo a qualunque onde reputi estraneo l'aver nel stabilito di prendere la elemosina per la offerta di questa liturgia, poichè se col permesso dei superiori si è introdotta la consuetudine de prendere una quantità di elemosine per la offerta di alcune preci, come sarebbero le requie ed i funerali e li paradisi ed altre, con maggior ragione conviene che si determini una elemosina per la offerta di questa rispettabilissima ed oltremodo vantaggiosa liturgia, massimamente perchè contiene in se l'essenza dell'incruento sacrificio, che consiste in modo speciale nell'oblazione e nella sacramentale consacrazione. In essa altresì si offre alla santissima Trinità il corpo ed il sangue dello stesso nostro signor Gesù Cristo e viene portato processionalmente con solennità e devotissime preci, ed inoltre si fa la consumazione del sacrificio per mezza della comunione. Nulla dunque vi manca di essenziale alla liturgia della presantificazione, cade sia sacrificio compito, che ottiene tutti i frutti e le grazie determinate dal nostro redentore Gesù Cristo a coloro che offrono l'incruento sacrificio. MANSI, Joannes D. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 46. sv. Paris, 1911, s. 759B–D.

⁴⁷ Tamtéž, s. 875.

⁴⁸ Tamtéž, s. 973.

⁴⁹ Tamtéž, s. 985D.

⁵⁰ Tamtéž, s. 1033D.

⁵¹ HANSSENS, Jean-M. *Institutiones liturgicae*, s. 110.

⁵² *Acta et decreta synodi Ruthenorum Leopolensis anno 1891 habitae*. Rome, 1896, s. 42.

⁵³ *Concilium provinciale tertium provinciae ecclesiasticae graeco-catholicae Alba-Julien-sis et Fogarasiensis celebratum*, Alba-Julia, 1900, s. 98, 99–101.

Zvěstování (25. března)⁵⁴ a Chronicon Paschale předpokládá, že je možné slavit PPD také kromě doby postní.⁵⁵ Patriarcha Niceforus (806–815) dodává, že tato liturgie se koná třikrát do týdne během postní doby a po všechny týdny roku ve středu a pátek a 14. září.⁵⁶ Jistě se však jednalo o jiný obřad než dnešní PPD, který je součástí postních nešpor. Přijímání PPD se podávalo také například při svatbě a královské korunovaci.⁵⁷

V současnosti se slaví v postní době syropostním týdnem počínaje ve středu a pátek. Ve svatém týdnu v pondělí, úterý a středu. Dále pak při určitých příležitostech a místních zvycích na svátek Charalampa 10. února, První a druhé nalezení hlavy sv. Jana Křtitele, svátek sebatkých mučedníků 9. března a vigílii Zvěstování Páně 24. března.⁵⁸ Pokud tyto dny připadnou na sobotu nebo na neděli tak se slaví liturgie.

Slavení této liturgie v souladu se starobyloou praxí, jak ji podávají koncily, je striktně zachovááno u pravoslavných, tedy se slaví ve středu a pátek doby postní. Pondělí, úterý a čtvrtek je aliturgický den. Řeckokatoličtí Rusíni s dovolením ordináře mohou slavit v tyto dny liturgii sv. Jana Zlatoústého.⁵⁹ V současnosti slaví tuto liturgii až na nepatrné výjimky každý den doby postní kromě neděle, kdy se slaví liturgie sv. Basila Velikého. V řeckokatolickém apoštolském exarchátu v České republice se PPD slaví v postní době v kostele Nejsvětější Trojice (slovensky) a u sv. Kosmy a Damiána v Emauzích (česky). Řeckokatoličtí Rumuni odmítají tuto praxi, protože není možné místo PPD slavit liturgii sv. Jana Zlatoústého.⁶⁰

⁵⁴ Viz výše: Vyjádření koncilů.

⁵⁵ PG 92, 989, viz výše: První konkrétní svědectví.

⁵⁶ δ'. Περὶ δὲ τῆς προηγιασμένης ἱερουργίας, ἥπερ ἐστὶ Γρηγορίου τοῦ τιμιωτάτου ἡμῶν πατρὸς Πάπα Ῥώμης τοῦ Διαλόγου, τρεῖς καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς περὶ ταύτης ὀρίζομεν· ἰστέον δὲ ὅτι πρὶν τοῦ εἰρημένου τούτου πατρὸς αἱ ῥηθείαι ἱερουργίαι ἀεὶ ὄλον τὸν ἐνιαυτὸν ἐτελειοῦντο, ἥτοι καθ' ἑκάστην κυριακὴν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἢ τοῦ μεγάλου Βασιλείου· τῷ σαββάτῳ καὶ β' καὶ γ' καὶ ε' ἢ τοῦ μεγάλου Χρισσοτόμου· τὰς δὲ δ' καὶ ζ' ἢ προηγιασμένη. Ἄλλ' οὗτος ὁ ἀγιώτατος σὺν ἑτέροις ρο' ἁγίοις πατέρασιν οὕτως διαμερίσας, ὡς εἶπομεν, καθὼς ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ ἰδ' τοῦ σεπτεμβρίου μηνὸς ἢ προηγιασμένης γινομένης ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ. *Nicephori CP patriarchae capitula de variis argumentis*, kap. 4.: PITRA, Jean B. *Juris Ecclesiastici Graecorum*, s. 321.

⁵⁷ ARRANZ, Miguel. *L'Eucologio Costantinopolitano*, s. 17, svatba: 326–329, korunovace: 337.

⁵⁸ CHARRON, Cyrille. *Les saintes et divines liturgies*, s. 130.

⁵⁹ *Acta et decreta synodi Ruthenorum Leopoldensis anno 1891 habitae*. Rome, 1896, s. 37.

⁶⁰ *Concilium provinciale tertium provinciae ecclesiasticae graeco-catholicae Alba-Julien-sis et Fogarasiensis celebratum*. Alba-Julia, 1900, s. 89.

Téměř by se zdálo, jak bylo nastíněno, že některé východní církve nedodržovaly tuto disciplínu teprve od 19. století. K dispozici však máme přípisy Apoštolského stolce, které příkazují slavit mešní liturgii pouze v sobotu a v neděli doby postní již z roku 1695 nebo 1729, adresované melchitům v Sýrii. Podobně pak papež Benedikt XIV. v roce 1743 v encyklice *Demandatum coelitus* příkazuje totéž.⁶¹ Již zmíněný synod v Ain-Trazu (1835) ve 3. kánonu zakazuje sloužit liturgii sv. Jana Zlatoústého v postní dny. Činí však výjimku s dovolením biskupa, když se jedná o chudé vesnické kostely, které nemohou důstojně uchovávat eucharistii.⁶² Současným stanoviskem Apoštolského stolce je zachovávat aliturgické dny dle různosti liturgických tradic východních církví a tedy pro slavení PPD, jak předepisují liturgické knihy, které jsou platnou a závaznou normou.⁶³

PPD se začíná slavit od syropostního týdne (ή Τυροφάγος ἑβδομάς), tedy týden po masopustní neděli.⁶⁴ Chronicon paschale ji uvádí na první týden postní, tedy týden po syropostním týdnu.⁶⁵ Patriarcha Niceforus potvrzuje středu a pátek syropostního týdne, kdy mniši mohou po PPD jíst sýr,⁶⁶ dále pak středu a pátek po celý rok a 14. září.⁶⁷ Jan Damašský ve svém díle *De sacris ieiuniis*, č. 5, umožňuje slavit PPD každý den postu, kromě sobot a nedělí a týdne xerofafie od pondělí do čtvrtka, kdy se jedly pouze suché, nevařené pokrmy, tj. ξηροφαγία,⁶⁸ odpovídá našemu svatému týdnu. Podle jiných pramenů, například Kanonarion z Jeruzaléma (7. století), se uvádí pouze Velký pátek, kdy se slavily PPD.⁶⁹ Typikon Velkého kostela, katedrály Svaté Moudrosti v Konstantinopoli z 10. století předepisuje PPD od syropostní středy⁷⁰ každý všední den po celou dobu postní a také na Velký pátek.⁷¹

⁶¹ *Benedicti XIV. papae Bullarium*, 1. svazek, 2. díl, s. 148–161, zvláště s. 154.

⁶² MANSI, Joannes D. *Sacrorum conciliorum*, s. 740, 985–986.

⁶³ Viz poz. 37.

⁶⁴ SIMENOS SOLUŇSKÝ. *Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum*. (PG 155, 904–912); LEO ALLATIUS. *De Ecclesiae occidentalis atque orientalis*, s. 1595–1597.

⁶⁵ PG 92, 989.

⁶⁶ PITRA, Jean B. *Iuris Ecclesiastici Graecorum*, kán. 40, s. 351.

⁶⁷ Viz výše.

⁶⁸ PG 95, 69D.

⁶⁹ THIBAUT, J.-B. *Origine de la messe*, s. 41.

⁷⁰ MATEOS, Juan. *Le Typicon de la Grande Église. Ms. Sainte-Croix n° 40, Xe siècle. Introduction, texte critique, traduction et notes*, 2. sv. *Orientalia Christiana Analecta* 166. Roma, 1963, s. 6, 12–13; GETCHA, Job. *La réform liturgique du métropolitain Cyprien de Kiev. L'introduction du typikon sabate dans l'office divin*. Paris, 2010, s. 263.

⁷¹ MATEOS, Juan. *Le Typicon de la Grande Église*, s. 82; GETCHA, Job. *La réform liturgique*, s. 281.

Konstantinopol opustila slavení PPD na Velký pátek ve 12. století díky klásteru Evergetis⁷² a jisté svědectví podává poutník Antonín z Novgorodu, který navštívil Konstantinopol kolem roku 1200 a konstatuje, že se v tento den PPD neslaví.⁷³ V Rusku se pak o neslavení PPD na Velký pátek zasloužil metropolita Cyprián († 1406) ve 14. století.⁷⁴

12. Hodina slavení PPD

Východ zachovává tradici postu do tří hodin odpoledne, a tedy se ani nepřijímalo, aby se neporušil půst.⁷⁵ Věhlasný liturgista Arranz zdůrazňuje, že liturgie se běžně slaví jedině v ranních hodinách a přistupuje se k přijímání. Pouze třikrát do roka se slaví liturgie o vigílii významných svátků jako Vánoce, Zjevení Páně a Pascha. Trulánský koncil (692) proto stanovil, kromě Zvěstování Páně, aby se přijímalo o PPD až po nešporách, jejichž je i dnes nedílnou součástí ve vymezené dny, aby se zajistila serióznost odříkání postní doby.⁷⁶

13. Svatostánek

Při nedělní liturgii se připraví dostatečné množství chlebových „beránků“ (ἄμνοι), které se vykrojují stejnými úkony a modlitbami, jako beránek, který je pak rozdělován při nedělní liturgii. Avšak konsekrují se všechny najednou, protože je pouze jeden Kristus. Po přijímání je kněz lžičkou zvlhčí krví Páně v místě křížového naříznutí, aby se zdůraznila jednota těla a krve Páně⁷⁷ a vloží do artoforia (svatostánku). Dbá se na to, aby pes nebo myš nesnědli tyto dary, jinak je kněz stížen trestem suspenze.⁷⁸

⁷² ДМИТРИЕВСКИЙ, Алексей. *Описание литургических рукописей хранящихся в библиотеках православного Востока*, 1. sv. Киев, 1895, s. 555.

⁷³ KHITROWO, Mme. B. de. *Itinéraires russes en Orient*. Geneva, 1889, s. 105.

⁷⁴ GETCHA, Job. *La réform liturgique*, s. 257, 281–282.

⁷⁵ Podobně NICETAS (11. století), *Contra Latinos*, kap. XIV. PG 120, 1018–1019; SIMEON SOLUŇSKÝ. *De sacra precatone*, č. 352–356; *Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum*, kap. 56 (PG 155, 649–661, 904).

⁷⁶ ARRANZ, Miguel. *La liturgie des Présanctifiés de l'ancien Euchologe byzantin. Orientalia Christiana Periodica 47* (1981), s. 388.

⁷⁷ LE BRUN, Pierre. *Explication des prières*, s. 375.

⁷⁸ Τινὲς τῶν ἱερωμένων ἐν τῇ μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ, προηγιασμένους θεῖους ἄρτους κρύψαντες ἐν ἀρτοφορίους, εἶτα συνεργίᾳ δαίμονος ἐκ τοῦ σηκοῦ τοῦ θεοῦ συλεθέντων ὑπὸ μυῶν, καὶ κυνὸς παρανοίξαντος τὴν θύραν, ἢ καὶ ἐν τῷ ἱεουργεῖν τὸν ἱερεῶ καὶ ἐν τῇ τραπέζῃ τὰς εὐχὰς ὑπαναγινώσκειν, λαβὼν μὴς τις μετὰ τὴν προσκομιδὴν ἀφήρπασε τὸ ἱεουργούμενον θεῖ

Při velkém vchodu PPD jde kněz k žertveniku⁷⁹ a vezme jeden z těchto beránků a kalich s vínem do kterého se přidává trochu vody. Původně se uchovávalo tělo Páně, tj. posvěcení beránci a také krev Páně, neboť text druhé modlitby věřících to předpokládá: *Hle jeho nejčistší tělo a oživující krev, jsou přinášeny v průvodu, aby byly položeny na mystický oltář, doprovázeny neviditelným nebeským zástupem.*⁸⁰ Podobně pak modlitby před Otčenášem, před přijímáním a po přijímání se neustále zmiňují o tělu a krvi, i když krev se již neuchovává. To pramení z neměnnosti liturgických textů. Patriarcha Michael Kerularios (1043–1059) pak zakazuje namáčení.⁸¹ Ještě ve 14. století se v Konstantinopoli beránek neoznačoval krví Páně.⁸²

14. Obřad – nešpory, litanie, prothesis

Jak již bylo nastíněno liturgie PPD je dnes součástí nešpor. Začíná se recitací žalmu (Žl 103) při kterém se kněz modlí příslušné modlitby, následuje velká ektenie, kterou pronáší jáhen a je stejná jako v běžné liturgii.⁸³

ον σώμα· πῶς χρῆ εἰς τὰ τοιαῦτα ἐπιτιμηθῆναι τοὺς ἱερεῖς. MANUEL I. CHARITPOULOS (1215–1222). *Solutiones quarundam quaestionum*. 1. kap. PG 119, 809A.

⁷⁹ Je to stůl, na kterém se připravuje chléb a víno k liturgii. Nachází se vlevo od oltáře, někdy v malé apsidě nebo výklenku na severní straně svatyně.

⁸⁰ ἰδοὺ γὰρ τὸ ἄχραντον αὐτοῦ σώμα καὶ τὸ ζωοποιὸν αἷμα κατὰ τὴν παροῦσαν ὥραν εἰσπορευόμενα, τῇ μυστικῇ ταύτῃ προτίθεσθαι μέλλει τραπέζη ὑπὸ πλήθους στρατιαῶς οὐραίου ἀοράτου δоруφορούμενα... *Kodex Barberini gr. 336*: ff. 39v–40r (PARENTI, Stefano – VELKOVSKA, Elena. *L'Euclologio Barberini gr. 336*, s. 84).

⁸¹ ANDRIEU, Michel. *Immixtio et consecratio*, s. 202–206.

⁸² Τὸ μὴ χρῆιν τὰ προηγιασμένα διὰ λαβίδος ἐν τῷ Δεσποτικῷ αἵματι, ἐν τῷ μέλλει ταῦτα φυλάττειν, ἀκριβέστερον φησιν ὁ μακάριος Ἰωάννης, ὡς καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ γινόμενου. *Epitome divinatorum sacrorumque canonum Constantino Harmenopulo*, 2. část, 6. hlava. PG 150, 97C; GOAR, Jacobus. *Euucolo, gion sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines Divinae Liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum & c. cuilibet personae, statui, vel tempori congruos, juxta usum Orientalis Ecclesiae* [...] editio secunda expurgata & accuratior. Venice, 1730 (reprint: Graz, 1960), s. 176.

⁸³ Liturgie začíná velkou litaníi-synapte. „Synapte“ (oratio, prex, modlitba) označuje modlitbu rozdělenou do různých proseb. První prosbou je *V pokoji modleme se k Pánu* a další dvě prosí rovněž za pokoj. V různých obřadech se mohou mezi tyto dvě prosby vkládat příslušné invokace, které se vztahují k tě či oně příležitostí. Jako například svěcení křestní vody nebo při svatbě či chirotonii (svátost svěcení) atd. Tedy před předposlední všeobecnou prosbu (Za vysvobození ode všeho zármutku) se mohou vložit zvláštní prosby podle okolností. MRŇÁVEK, Tomáš. Synapte, vznik a původ tří antifon, Spev v byzantsko-slovanskej liturgii. *Zborník prednášok z vedeckej konferencie uskutočnenej v Prešove 26. marca 2009 v budove GTF PU v Prešove*. Prešov, 2009, s. 160–162.

Po ní má kněz připravit dary, tj. během 18. kathismy,⁸⁴ která je z žalmů 119–133. Během první části kathismy odloží evangelium, rozloží antimins,⁸⁵ přinese ze žertveniku diskos (patenu), vyjme beránka a hluboce se ukloní. Během druhé části kathismy okuřuje beránka a s jáhnem se hluboce ukloní. Jáhen bere svíčku a obchází třikrát oltář a okuřuje se. Znova se pokloní. Během třetí části kathismy se přenesse diskos na žertvenik a připraví se víno a voda. Okuřuje se hvězdice a malý pokrovec (vélum) a pak velký pokrovec a přikryje se kalich a diskos. Následuje prosba *Na přímľuvu našich svatých otců. Pane Ježíši Kriste, Bože náš, smiluj se nad námi.* Tento obřad je však bez modliteb, protože beránek je již posvěcen z nedělní liturgie.⁸⁶

15. Malý vchod

Malý vchod (ή μικρά εΐσοδος) je slavnostní procesí odpovídající introitu latinské mše, kdy jáhen nese kadidlo, kněz evangelium, pokud se čte. To se týká pouze těchto svátků, když připadnou na středu nebo pátek, kdy se slaví PPD: 24. února První a druhé nalezení hlavy sv. Jana Křtitele, 9. března Čtyřiceti sebatkých mučedníků, na svátek kostela nebo první tři dny strastného (svatého) týdne. Číst evangelium při zmíněných svátcích bylo zvykem až od Simeona Soluňského.⁸⁷ Při běžné liturgii evangelium nese jáhen. Před vchodem během žalmů κεκραγάρια (140, 141, 129, 116),⁸⁸ přísluhující rozzíhají svíce v kostele a kněz nebo jáhen okuřuje oltář, svatyni, ikonostas a celý kostel. Během posledního verše následuje vchod, kdy první jde svíčkonosce za ním jáhen s kadidlem a pak kněz. Obchází oltář proti směru hodinových ručiček a vycházejí severní (levou) bránou ikonostasu z pohledu do presbytáře. Poté se zastaví před svatým, královským vchodem, který je centrálním vchodem ikonostasu a jáhen okouří ikony, kněze a říká: *Požehnej,*

⁸⁴ Jedna z dvaceti částí, na které je rozdělen žaltář. Každá kathisma (sedalen) je rozdělena na tři stasis (každá má tři žalmy). TAFT, Robert F. *Stručné dějiny*, s. 82.

⁸⁵ Je určen k tomu, aby v případě pochybnosti zajistil posvěcení oltáře, a slouží i jako přenosný oltář (altare portatile). Jedná se o kus lněné nebo hedvábné látky čtvercového nebo obdélníkového tvaru. Musí být posvěcen a opatřen ostatky. MRŇÁVEK, Tomáš. Antimins, in *Řeckokatolický kalendář 2008*, Praha: Apoštolský exarchát Řeckokatolické církve v ČR 2008, s. 59–64.

⁸⁶ CHARRON, Cyrille. *Les saintes et divines liturgies*, s. 118.

⁸⁷ SIMEON SOLUŇSKÝ. *Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum*, 55. kap. PG 155, 905.

⁸⁸ Protože se v prvních třech objevuje výraz ἐκέκραξα, „volám“ (k Hospodinu). CLUGNET, Leon. *Dictionnaire grec-français des noms liturgiques en usage dans l'église grecque*. London: Variorum Reprints, 1971, s. 80.

*pane, svatý vchod.*⁸⁹ Poté za zpěvu starobylého kristologického hymnu *Světlo oblažující* (Φῶς ἱλαρὸν), při kterém se rozžihala světla v kostele, vejdou a přejdou k hornímu stolci, katedře a následují čtení: Genesis a Přísloví a ve velkém týdnu Exodus a Job.

Tomuto hymnu *Světlo oblažující* se také říkalo *λυχνικόν* (lucernarium) a obřad rozžihání lampy podrobně líčí poutnice Egerie,⁹⁰ která jej viděla v Jeruzalémě, když se z jeskyně hrobu Páně vynášelo světlo, které tam neustále hoří a symbolizuje vzkříšeného Krista, který poskytuje spásu všem lidem. Hymnus je rovněž díkůvzdáním za světlo a tvoří centrální část obřadu světla v byzantských nešporách.⁹¹

S tím jistě souvisí starobylý obřad světla, který se odehrává po prvním čtení z Geneze. Jáhen pronese *Přikážte* (Povelite, κελεύσατε) ke knězi, který stojí před oltářem a drží v obou rukou svíci a kadidlo a žehná se slovy: *Nejvyšší moudrost. Soustředme se.* Pak se otočí k lidem, žehná je svíci a kadidlem a říká: *Světlo Kristovo svítí na všechny* (Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσιν). Následuje čtení z knihy Přísloví. Jáhen zvolá: *Soustředme se.* Po skončení čtení kněz: *Pokoj tobě.*

Slovo *přikážte* vždy bylo prosbou o dovolení k zahájení nějakého obřadu. Někdy se například stačilo uklonit představenému, který udělil požehnání. V jednom rukopisu z 11. století činí arcijáhen arciknězi znamení, aby mu udělil dovolení, a ten mu odpoví znamením kříže. Poté činí znamení kříže i na čtece, aby zahájili trishagion. Jedná se o starobylou výzvu, pocházející z císařského ceremonálu, kdy ten, kdo hodlal předstoupit před císaře, musel prosit o dovolení tímto zvoláním „*přikáž*“ (abych mohl předstoupit).⁹²

Ve starších rukopisech nikoliv kněz, ale jáhen pronášel *Světlo Kristovo svítí na všechny*.⁹³ V jednom slovanském rukopise PPD

⁸⁹ Jako v liturgii sv. Jana Zlatoústého, *Svatá božská liturgie našeho otce svatého Jana Zlatoústého* (Schváleno Kongregací pro Východní církve, Řím 15. 7. 2006). Praha, 2007, s. 24.

⁹⁰ *Itinerarium Egeriae. Putování Egeriino*, č. 24, 4.

⁹¹ TAFT, Robert F. *Život z liturgie. Tradice Východu i Západu*, Olomouc: Refugium, 2008, s. 185–191.

⁹² MRŇÁVEK, Tomáš. *Oficiální verze českého řeckokatolického překladu: Svatá božská liturgie našeho otce svatého Jana Zlatoústého*, PROBLEMATIKA PREKLADOV BOHOSLUŽEBNÝCH TEXTŮV DO ŽIVÉHO JAZYKA. Sůbor štúdií. MARINČÁK, Šimon (ed.), Orientalia et occidentalia, Košice, 2010, s. 118, 126; Vogt, Albert (ed.). *Le Livre des cérémonies de Constantin Porphyrogénète*, 1. sv. Paris, 1935, s. 66nn.

⁹³ TREMPERAS, Panagiōtēs N. *Hai treis leitourgiai*, s. 206 v poznámkovém aparátu; SWAINSON, Charles A. *The Greek Liturgies Chiefly from Original Authorities*. Cambridge, 1884, s. 179 v polovině strany v poznámce pod řeckým textem z 11. století; GOAR, Jacobus. *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum*, s. 170.

z 15. století je výraz *κελεύσατε* přeložen jako *Vostanite* (povstaňte).⁹⁴ Vztahovalo se zřejmě na sedící věřící během čtení, aby povstali k důležitému momentu bohoslužby. Svolávání Kristova světla na všechny přítomné se konalo s otevřenými centrálními svatými dveřmi, kdy všichni poklekli a sklonili hlavu k zemi před světlem. To zřejmě připomíná obřad propouštění katechumenů, kteří se během postní doby připravovali k bezprostřednímu přijetí křtu o Velikonocích⁹⁵ a v tento moment přijímali hořící svíci na znamení pravého světla Krista, které přijmou při křtu a opouštěli bohoslužebné shromáždění. Křest se označoval jako osvícení (*φώτισμα, φώτισμος*) a ti, kdo měli být pokřtěni *illuminandi*, *φωτισομενοι*.⁹⁶

Po tomto obřadu kněz a sbor zpívá verše ze 140. žalmu. Kněz začíná *Má modlitba at je před tebou jako kadidlo a pozdvihnutí mých rukou jako oběť večerní* a okuřuje oltář. Během tohoto prvního verše všichni klečí. Potom chór, který zpívá, stojí a chór, který poslouchá, klečí.⁹⁷

16. Litanie – katechumeni, věřící

Následují prosby a modlitby za katechumeny a věřící, jejichž uspořádání je obdobné jako v běžné liturgii. Po modlitbě nad katechumeny, kteří se nesměli účastnit liturgie věřících pro „nedostatek“ víry, jáhen propouští katechumeny se slovy: *Kdo jste katechumeni, odejděte* (izidite, *προέλθετε*)! *Katechumeni, odejděte! Kdo jste katechumeni, odejděte! Ať tady nezůstává nikdo z katechumenů...*⁹⁸ Od středy po třetí neděli postní, kdy začínalo v Konstantinopoli období bezprostřední přípravy na křest,⁹⁹ jáhen pak přidává další prosby za ty, kteří se bezprostředně připravovali ke křtu se zvoláním – *katechumeni odejděte... Kdo se připravujete ke křtu, odejděte! Kdo se připravujete ke křtu, modlete se k Pánu. ... A my věřící, znovu a znovu v pokoji modleme se k Pánu*.¹⁰⁰ Věřící se modlí za ty, kteří budou pokřtěni o velikonocích, aby jim Pán

⁹⁴ КРАСНОСЕЛЬЦЕВ, Николай. Сведения о некоторых литургических рукописях ватиканской библиотеки с замечаниями о составе и особенностях богослужебных чинопоследований, в них содержащихся, и с приложениями. Казань, 1885, s. 169.

⁹⁵ MRŇÁVEK, Tomáš. Křest v byzantsko-konstantinopolské tradici. *Fórum pastorálních teologů VIII. Křest a iniciace*. Velehrad-Roma: Refugium, 2011, s. 159–161.

⁹⁶ MRŇÁVEK, Tomáš. Křest v byzantsko-konstantinopolské tradici. s. 160–161.

⁹⁷ CHARRON, Cyrille. *Les saintes et divines liturgies*, s. 135–136.

⁹⁸ *Svatá božská liturgie*, s. 33.

⁹⁹ MATEOS, Juan. *Le Typicon de la Grande Église*, s. 31, 38.

¹⁰⁰ CHARRON, Cyrille. *Les saintes et divines liturgies*, s. 139–140.

dal víru, osvícení, sílu a připočetl je ke svému stádcí, církvi. Místo výrazu προέλθετε se někde objevuje προσέλθετε, tj. přistupte, ve smyslu, aby katechumené přistoupili pro požehnání, po kterém opustili shromáždění.¹⁰¹ Poslední prosba vyprošuje, aby sklonili hlavu k požehnání před propuštěním: *Kdo se připravujete ke křtu, skloňte své hlavy před Pánem.*¹⁰²

17. Velký vchod

Velký vchod (ή μεγάλη εἰσοδος) je nejslavnostnějším okamžikem byzantské liturgie, kdy jsou přenášeny eucharistické dary z žertveníku na oltář. Kněz okuřuje oltář, svatyni, kostel, ikonostas a lid jako v liturgii a jáhen jej předchází se svící. Chór pronáší hymnus *Nyní nebeské mocnosti spojené s námi neviditelně slouží, protože přichází Král slávy: tato tajemná a již dovršená oběť je slavnostně přinášena.*¹⁰³ Poté kněz s jáhnem přejdou k žertveníku, kněz okouří dary a odevzdá jáhnovi kadidelnici a jáhnovi dá *vozduch* na levé rameno jako při liturgii. Kněz pak uchopí diskos do pravé ruky a drží jej na úrovni čela a kalich na úrovni prsou. Nekoncelebrující kněží doprovázejí eucharistii se svícemi. Jáhen jde před knězem a okuřuje. Kněz jde jako při liturgii, ale nic neříká, všichni ostatní klečí. Když vyjde ze svatyně, lid zbožně pronese: *Hle vchází král slávy.* Lid pak pokračuje: *Hle tajemná oběť již dovršená a doprovázená: přistupme také my s vírou a strachem, abychom se stali účastnými života věčného. Aleluja.*¹⁰⁴

Velký vchod byl do liturgie uveden pravděpodobně za Petra Fulona v Antiochii, společně s krédem (471) jako protest proti ariánům a makedoniánům. Do byzantské liturgie vstupuje za císaře Justina II. (565–578). Modlitby dosvědčují, že se jedná o dary již posvěcené. Věřící na projev eucharistické úcty vykonávají velkou prostraci. Někde

¹⁰¹ TREMPELAS, Panagiōtēs N. *Hai treis leitourgiai*, s. 209; podrobný popis propuštění katechumenů a požehnání se nachází v Apoštolských konstitucích ze 4. století: *Les Constitutions apostoliques*, VIII, 6, 3–11; VIII, 8, 1–6. Introduction, texte critique, traduction et notes par METZGER, M., Sources chrétiennes 336, Paris: Cerf, 1987, s. 152–156, 160.

¹⁰² CHARRON, Cyrille. *Les saintes et divines liturgies*, s. 140.

¹⁰³ Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν· ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. BRIGHTMAN, Frank E. *Liturgies Eastern*, s. 348; TAFT, Robert F. *The Great Entrance*, s. 55.

¹⁰⁴ ἰδοὺ θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δορυφορεῖται· πίστει καὶ φόβῳ προσέλθωμεν ἵνα μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου γινώμεθα· ἀλληλούια. BRIGHTMAN, Frank E. *Liturgies Eastern*, s. 348; TAFT, Robert F. *The Great Entrance*, s. 55; CHARRON, Cyrille. *Les saintes et divines liturgies*, s. 143–144.

je zvykem, že si věřící lehají před kněze a ten se jich posvěcenými dary dotýká.¹⁰⁵ Konstantinopolský patriarcha Eutichius (552–565 a 577–582) ve své homilii¹⁰⁶ hovoří o velkém vchodu. Dary, které jsou přinášeny, nazývá „Králem slávy“, i když tyto dary nejsou ještě konsekrované. Dovolává se svědectví sv. Atanáše (Alexandrie), který upozorňuje neofyty, aby se nenechali zmást. Chléb přinášený levity (jáhny) bude konsekrován až po velké modlitbě (anafoře).¹⁰⁷ Z této informace lze vyvodit, že se jednalo o egyptský zvyk přinášení darů.¹⁰⁸ S velkou pravděpodobností vychází z liturgie předem posvěcených darů, jak to vyjadřují různé modlitby, především pak: *Nyní nebeské mocnosti...*

18. Otče náš

Po velkém vchodu jáhen pronáší ektenii *Naplňme naši večerní modlitbu před Pánem*, která je kromě této první prosby s úpravami převzata z řádné liturgie a nachází se mezi anaforou a modlitbou Otče náš. Modlitba Páně je středem PPD a pravděpodobně to byla jediná modlitba, kterou tato liturgie původně začínala.

19. Pozdvihování, lámání chleba a přijímání

Dříve se pozdvihování konalo během modlitby Otčenáš. V současnosti kněz pouze vloží ruku pod vélum, které zahaluje diskos, a dotkne se svatých darů. Když jáhen pronese *Soustředme se* (Πρόσχωμεν), zvolá: *Předem posvěcené svaté (dary) svatým*.¹⁰⁹ Pozdvihování se nemá konat, protože již proběhlo v řádné liturgii. Některé dokumenty nás však informují o tom, že se předem posvěcené dary pozvedaly¹¹⁰ nebo o pozdvihování vůbec nehovoří.¹¹¹ Dále liturgie probíhá jako řádná liturgie. Mohou při ní přijímat všichni věřící a tak lze docílit toho, že i při aliturgickém dnu mohou přijmout eucharistického Krista. Podává se samozřejmě pod obojí lžičkou z kalicha, jako při běžné liturgii, ale kněz podává tělo Páně s vínem. S tím do jisté míry souvisí teorie

¹⁰⁵ TAFT, Robert F. *The Great Entrance*, s. 7.

¹⁰⁶ EUTICHIUS. *De paschate e de sacrosancta eucharistia*, č. 8. PG 86, 2400–2401.

¹⁰⁷ TAFT, Robert F. *The Great Entrance*, s. 84–85.

¹⁰⁸ THIBAUT, J.–B. *Origine de la messe*, s. 45.

¹⁰⁹ Τὰ προηγουμένα ἕγια τοῖς ἀγίοις. TREMPELAS, Panagiōtēs N. *Hai treis leitourgiai*, s. 217.

¹¹⁰ BRIGHTMAN, Frank E. *Liturgies Eastern*, s. 351; GOAR, Jacobus. *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum*, s. 172.

¹¹¹ PARENTI, Stefano – VELKOVSKA, Elena. *L'Euclologio Barberini gr. 336*, f. 43r, s. 86.

consecratio per commixtionem, která měla na východě své zastánce. Patriarcha Michael Kerularios (1043–1059) tvrdí: „předem posvěcený chléb je vložen do svatého kalichu a víno, které je v něm obsaženo, je proměněno na krev Kristovu“.¹¹²

Po přijímání jsou recitovány modlitby děkuvzdání za nebeský chléb a kalich života a za účast na tělu a krvi Kristově. Po liturgii kněz věřícím rozděljuje antidor, tj. požehnaný chléb.

20. Závěrem

Velkopostní liturgie předem posvěcených darů vždy patřila k duchovnímu dědictví východní a především byzantské liturgické tradice. Určitě i dnes dokáže nabídnout své obohacení všem věřícím, kteří se jí budou účastnit. Rovněž by se zde mohla nalézt cesta k obnovení druhého či bezprostředního katechumenátu východní tradice, který je k této liturgii, jak bylo nastíněno, neodmyslitelně vázán.

ABSTRACT

TOMÁŠ MRŇÁVEK

Liturgy of the presanctified gifts

In this article we intend to present the divine liturgy of the presanctified gifts, an ancient and significant Lenten liturgy of the Byzantine tradition. It consists of vespers and a solemn Holy Communion.

Key words

Liturgy, Lent, presanctified gifts, Holy Communion

¹¹² ANDRIEU, Michel. *Immixtio et consecratio*, s. 201–204.